

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА ПЕДАГОГИК ҚОБИЛИЯТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Ибраимов Холбой Ибрагимович

Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти
директори, педагогика фанлари доктори, профессор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7927416>

Аннотация. *Ҳар қандай мураккаб замонавий ахборот коммуникация технологиялари, интеграциялар, фан соҳасидаги оламуғул янгиликлар аввало ўқитувчи томонидан ўзлаштирилиб, сўнгра унинг билими, савияси, қобилияти эвазига талабалар онгига ва тафаккурига етказилади.*

Калим сўзлар: *олий таълим, педагогика, назарий асослар, қобилият, билим.*

Йилдан йилга ўқитувчининг касбий фаолиятига нисбатан талаблар кучаймоқда. Бу ҳозирги замон талаби. Демак, ўқитувчига нисбатан қўлланиладиган – педагогик қобилият атамаси ҳеч қачон ўз мавқеини йўқотмайди, балки тобора такомиллашиб, бойиб ва замон талабларига мос ўзгариб бораверади.

Қобилият – одам психикасининг энг муҳим хусусиятларидан бири бўлиб, бу хусусиятларни хаддан ташқари кенг тўлдириш имкони оқибатида қандайдир бир қобилиятнинг нисбий заифлиги, ҳаттоки шундай бу қобилият билан ҳаммасидан кўра бири-бири билан чамбарчас боғлиқ фаолиятнинг муваффақиятли бажариш имкони асло йўқ эмас [1].

Қобилият билимдан фарқ қилади. Билим – бу илмий мутолаалар натижасидир, қобилият эса инсоннинг психологик ва физиологик тузилишига хос бўлган хусусиятдир. Қобилият билим олиш учун зарурий шарт-шароит яратади, шу билан бирга, у маълум даражада билим олиш маҳсулидир. Умумий ва махсус билимларни ўзлаштириш, шунингдек, касбий маҳоратни эгаллаш жараёнида қобилият мукамаллашиб ва ривожланиб боради.

Таъкидлаш лозимки, қобилият ўзининг мавжудлиги билан динамик тушунчадир. Қобилият фақат ҳаракатда, фақат ривожланишда пайдо бўлади. Психологик жиҳатдан қобилият ҳақида, ўзининг ривожланишдан олдин мавжуд бўлганлигидек ҳамда қобилият ўзининг тўла ривожига етиб, ўзининг ривожланиши тўхташи ҳақида сўзлаш асло мумкин эмас. Чунки қобилият доимий ривожланишда бўлиши керак.

Ўқитувчининг педагогик қобилияти тушунчасининг моҳиятли тавсифи қуйидаги жиҳатларда ўз аксини топган:

а) педагогик қобилият – касбий билим, кўникма ва малакаларнинг ўқитувчи томонидан мукамал эгалланиши;

б) педагогик қобилият – педагогик фаолиятни муваффақиятли амалга оширилишига ёрдам берувчи ўқитувчининг касбий хусусиятлари мажмуаси;

в) педагогик қобилият – ўқитувчи педагогик фаолиятининг мукамал ва энг олий даражаси;

г) педагогик қобилият – ўқитувчининг касбкорликка йўналтирилган муҳим сезгирлик ҳислатлари мажмуи;

д) педагогик қобилият – таълим бериш жараёнида замонавий ахборот технологиялари ва техник воситаларни, ўқитишнинг турли методларини ўқитувчи томонидан ўзлаштирилиши, танлаб олиниши ва қўллай олиш лаёқати;

е) педагогик қобилият – педагогик ва методик билимларнинг барча тармоқларига кириб келаётган интеграция ва модернизацияни тез ўзлаштирилиши ва унга мослашиб педагогик фаолият олиб бориш;

ж) педагогик қобилият – ўқитувчи касбий фаолиятининг ҳозирги замон талаблари даражасида бошқарилишини таъминлайдиган, таълим ва тарбияда мувозанатни педагогик ва психологик жиҳатдан бир маромда сақлаб, тартибга солувчи жараён [2].

Мазкур таърифлардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, барча ҳолатларда ҳам муаллифларнинг бу борадаги мулоҳазаларини ижобий ёки салбий тоифага киритиш мумкин эмас, зеро – педагогик қобилият тушунчасига нисбатан берилган таърифлар ўз даврига монанд даражада ифодаланган. Таъкидлаш лозимки, кўпгина тадқиқотчилар педагогик қобилият деганда педагогик фаолиятни муваффақиятли амалга оширилишига ёрдам берувчи шахс хусусиятларини умумий мажмуини тушунадилар.

Йирик олим Ф.Н.Гоноболдин педагогик қобилиятларни қуйидаги турларга ажратишни таклиф этади: 1) дидактик қобилиятлар; 2) академик қобилиятлар; 3) перцептив қобилиятлар; 4) нутқ қобилиятлари; 5) ташкилотчилик қобилияти; 6) авторитар қобилиятлар; 7) коммуникатив қобилиятлар; 8) педагогик хаёлот; 9) диққатни тақсимлай олиш қобилияти [3].

Педагог олим И.П.Подласий педагогик қобилиятнинг тузилишини қуйидаги тарзда аниқлаштирган:

1) ташкилотчилик – таълим олувчиларни жипслаштириш, уларнинг фаолиятини режалаштириш, жамоавий ишга жалб этиш, яқунларини чиқариш;

2) диагностик –ўқув материални танлай олиш, ўқув материални тушунарли, аниқ, образли, ишончли ва тизимли баён эта олиш; талабаларнинг билишга қизиқишлари ва интеллектини ривожлантиришни рағбатлаш, ўқув-билув фаоллигини ошириш ҳамда танқидий фикрлашни ривожлантириш ва ижодкорликка қобилиятлилилик;

3) перцептив – таълим олувчиларнинг ички оламига таъсир кўрсатиш; уларнинг эмотсионал ҳолатини холис баҳолаш, психикасидаги ўзига хосликларни аниқлай олиш кўникмаси;

4) коммуникатив – таълим олувчилар ва жамоа билан педагогик мақсадга қаратилган муносабатни ўрната олиш кўникмаси;

5) суггестив (суггестия – ишонтириш) – талабаларга эмотсионал таъсир кўрсатиш;

6) тадқиқотчиликка доир – педагогик жараён ва вазиятларни англаш ҳамда объектив баҳолай олиш кўникмаси;

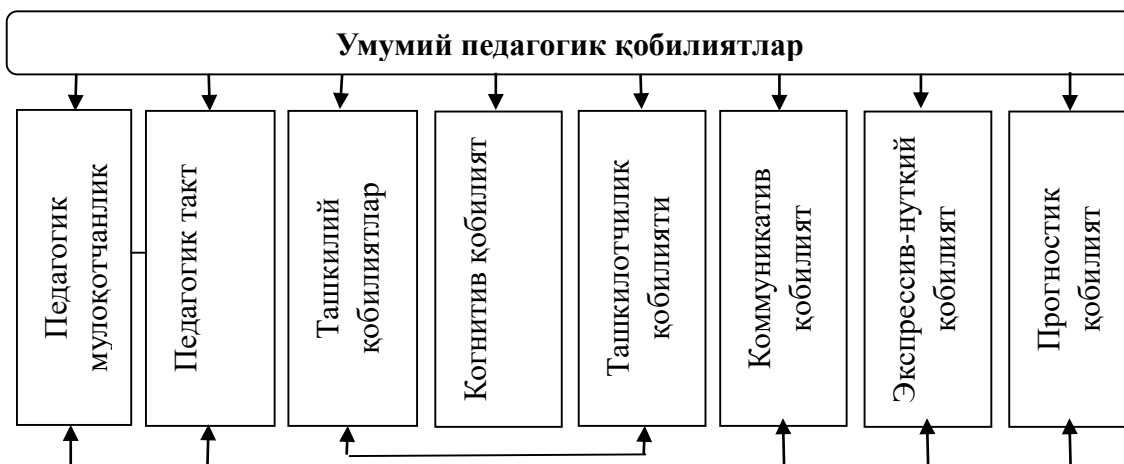
7) илмий-билишга доир – танланган ихтисосликка доир белгиланган ҳажмдаги илмий билимларни эгаллай олиш қобилияти;

8) гностик – объект, жараённи ва ўз фаолияти натижаларини тадқиқ этиш ҳамда олинган натижалар асосида уни коррекциялай олиш қобилияти [4].

Хориж психологиясида карьера психологияси (psychology of career) ёки карьерани ривожлантириш (career development) доирасида ўқитувчининг педагогик қобилиятини ривожлантириш концепциялари ишлаб чиқилган. Машҳур карьера назариялари орасида психодинамик, ривожлантирувчи истиқбол, шахсий сифат, ижтимоий таълимот кабиларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

Шундай қилиб биз, педагогик қобилиятларни фаолиятда намоён бўладиган ва уни муваффақиятли амалга оширишда ўз аксини топадиган индивидуал-психологик хусусияти, деган хулосага келдик. Тадқиқот натижалари асосида олий таълим

Ўқитувчисининг умумий педагогик қобилиятининг қуйидаги тузилмаси аниқлаштирилди (1.2-расмга қаранг).

1.2-расм. Умумий педагогик қобилиятлар тузилмаси

Хулоса қилиб айтганда, педагогик қобилият муаммосини назарий ва экспериментал ўрганишда комплекс ёндашув масаласига етарлича эътибор қаратилмаган. Яхлит, мажмуавий ёндашишга нисбатан талабларни тизимнинг таркибий қисмлари ёки элементлари қўламини ошириш жараёни билан фарқламаслик кўзга ташланади. Ваҳоланки, педагогик қобилият тушунчаси моҳиятини аниқлаштириш учун муҳим ҳисобланган мажмуавий ёндашувсиз, яъни назария ва амалиётда аниқ бир тизимга бирлаштирилмаган омилларга тегишли бўлган кенг қўламли маълумотларни тўплаш асосида аниқ ечимга келиб бўлмайди. Бу эса, компетенциявий ёндашув асосида педагогик қобилиятлар комплексини такомиллаштиришни тақозо этади.

REFERENCES

1. Давлетшин М.Г. Қобилият ва унинг диагностикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1997. – 134 б.
2. Халиков А.А. Педагогик маҳорат. Дарслик. – Т.: Иқтисод молия, 2012.– 424 б.
3. Гोनоблин Ф.Н. О некоторых психических качествах личности учителя // Ж. Вопросы психологии. – 1995. - №1. – С.100-111.
4. Подласый В.П. Педагогика. Учебник. – М.: Высшее образование, 2006. –540 с.